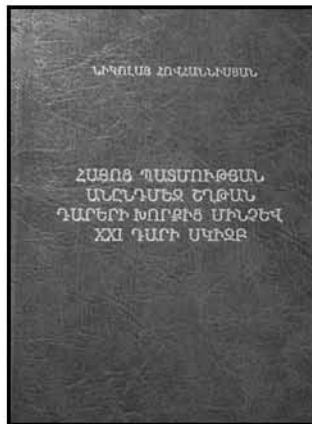

ՆԻԿՈԼԱՅ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ. Հայոց պատմության անընդմեջ շրթան դարերի խորքից մինչև XXI դարի սկիզբ (պատմաբան-միջազգայնագետի դիտարկումներ), Երևան, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., 2020, 428 էջ*:

Բանալի բառեր՝ Նիկոլայ Հովհաննիսյան, միջազգայնագետ, արաբագիտություն, Լեռնային Ղարաբաղ, հայ ժողովուրդ, արմենոցիդ, պատմություն:

Լույս է տեսել գիտության վաստակավոր գործիչ, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ, պատմական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր, ակադեմիկոս արաբագետ-պատմաբան, միջազգայնագետ, արտասահմանյան բազմաթիվ ակադեմիաների և գիտական ընկերությունների անդամ Նիկոլայ Հովհաննիսյանի «Հայոց պատմության անընդմեջ շղթան դարերի խորքից մինչև XXI դարի սկիզբ (պատմաբան-միջազգայնագետի դիտարկումներ)» խորագրով աշխատությունը:

Շուրջ հարյուր մենագրությունների ու գիտական բարձրարժեք բազմաթիվ ուսումնասիրությունների հեղինակ Ն. Հովհաննիսյանը գիտական հանրության դատին է ներկայացրել հայագիտական ինքնատիպ և ֆունդամենտալ մի աշխատություն, որը լույս է սփռում հայ ժողովրդի պատմության զանազան հանգրվանների հատկապես պետականության վերականգնման և հետանկախության շրջանի ռազմաքաղաքական իրադարձությունների ու միջազգային հարաբերությունների վրա:

Լինելով Հայաստանում արաբագիտության դպրոցի հիմնադիր պրոֆ. Ն. Հովհաննիսյանի անձնական ջանքերով գիտական այդ ուղղությունը մեղանում ոչ միայն աննախադեպ զարգացում ապրեց, այլև՝ բարձրացվեց համաշխարհային նոր մակարդակի վրա: Ականավոր գիտնականի, արևելագետ-միջազգայնագետի՝ արաբական երկրների պատմությանը, միջազգային և տարածաշրջանային հարաբերություններին, քաղաքական խառմին, հայ-արաբական, այդ թվում՝ միջպետական հարաբերություններին ու ալլեայլ հիմնախնդիրներին նվիրված ծանրակշիռ մենագրությունները և ուսումնասիրությունները, հիրավի, արժանի ներդրում են համաշխարհային արաբագիտության զարգացման գործում: Պատահական չէ, որ Ն. Հովհաննիսյանի բազմաթիվ գործեր թարգմանվել են աշխարհի տասնյակ լեզուներով, որոնք փառք ու պատիվ և միջազգային ճանաչում են բերել ոչ միայն իրեն, այլև՝ հայ արաբագիտության դպրոցին:

* Ներկայացվել է 17. I. 2021 թ., ընդունվել է տպագրության 11. II. 2021 թ.:

Արաբագիտական բազմապրոֆիլ ուսումնասիրությունների շարքում, անկասկած, վաստակաշատ գիտնականի խոշորագույն ձեռքբերում է հանդիսանում նրա արաբական երկրների լիակատար պատմությունը նվիրված գիտական բացառիկ նշանակություն ունեցող քառահատոր ակադեմիական մեծածավալ աշխատությունը, որի նմանը գրեթե չի ունեցել համաշխարհային արաբագիտությունը¹:

Տասնյակ տարիների գիտամշակութային, հասարակական և քաղաքական գործունեությունը զուգահեռ՝ Ն. Հովհաննիսյանի գիտական հետաքրքրությունների տեսադաշտից դուրս չեն մնացել այնպիսի թեմաներ, ինչպիսիք են էթնո-քաղաքական հակամարտությունների, այդ թվում՝ Լեռնային Ղարաբաղի հիմնախնդիրները, որոնց վերաբերյալ նա միջազգային գիտական հանրության սեղանին է դրել միջազգայնագետների ու քաղաքագետների կողմից բարձր գնահատված մենագրություններ:

ՀՀ անկախությունից հետո, զուտ արաբագիտական թեմաներին զուգահեռ, մեծանուն գիտնականը ձեռնամուխ եղավ Հայոց ցեղասպանության հայեցակարգային հիմնախնդիրների մշակմանը և խորքային լուսաբանմանը: Այդ մասին հեղինակի հրատարակություններից բավական է նշել նրա՝ բազմապլանային «Հայոց ցեղասպանություն. հայասպանությունը որպես ամենագեոքոգիային գենոցիդ» մենագրությունը, որը, բացի հայերենից, լույս է տեսել աշխարհի 12 լեզուներով², ինչով էլ նա մեծ ավանդ ունեցավ Հայոց ցեղասպանության գիտական վերլուծման և հանրահռչակման շնորհակալ գործում:

Իր արաբագիտական և, ընդհանրապես, արևելագիտական ուսումնասիրությունները վաստակաշատ գիտնականը հաճախ շաղկապել է հայ ժողովրդի պատմության առանցքային հիմնախնդիրների հետ: Ահավասիկ, իր բովանդակությամբ ու հարցադրումներով, քննարկվող բազմաբնույթ հիմնախնդրով նման նպատակ է հետապնդում Ն. Հովհաննիսյանի «Հայոց պատմության անընդմեջ շղթան դարերի խորքից մինչև XXI դարի սկիզբ (պատմաբան-միջազգայնագետի դիտարկումներ)» վերնագրով հիմնարար և արժեքավոր նոր մենագրությունը: Այն, մեր խորին համոզմամբ, արևելագետ-գիտնականի երկար ու ձիգ տարիների քրտնաջան պրպտումների և գիտական բեղուն գործունեության արգասիքն է: Պատմական լայն կտավի վրա նա Հայաստանը դիտարկում է որպես կարևոր գործոն Մերձավոր ու Միջին Արևելքի երկրների և ժողովուրդների հազարամյա պատմության հորիվոնում՝ ընդգծելով հայ ժողովրդի առաջատար դերը տարբեր երկրների պետական, քաղաքական ու տնտեսական կյանքում, ինչպես նաև կառավարման համակարգում: Այդ առումով աշխատությունը ձեռք է բերում հույս գիտական նշանակություն, որտեղ խիստ կարևորվում է տարածաշրջանում հայ էթնոսի կենսունակ գործոն հանդիսանալու խնդիրը: Հեղինակի կարծիքով՝ պատմության ընթացքում Հայաստանը քանիցս հարկադրված է եղել լուծել իր գործոն լինելու հարցը, որն առաջին հերթին

¹ Ն. Հովհաննիսյան. Արաբական երկրների պատմություն, հ. I–IV, Երևան, 2003–2007:

² N. Hovhannisyan. The Armenian Genocide. Armenocide – The Most Genocidal Genocide. Yerevan, 2009.

կապված է անկախ պետություն լինելու հանգամանքի հետ: Այդ առումով էլ նա կոչ է անում Հայաստանի պատմությունը հնագույն շրջանից մինչև երրորդ հանրապետության ժամանակաշրջանը դիտարկել որպես մեկ շղթա՝ իր տարաբնույթ օղակներով հանդերձ, ու այդ իրողություններից քննարկել նրա միջազգային գործոն լինելու հարցը և հայոց տեղը համաշխարհային պատմության մեջ:

Պրոֆ. Ն. Հովհաննիսյանի ներկայացվող աշխատությունը, իրավամբ, հեղինակի՝ հայ ժողովրդի պատմական անցյալի, անցած ճանապարհի և ներկայի վերաբերյալ նրա խոհերի ամփոփումն է, ինչը պատմական կտրվածքով ընդգրկում է հիմնահարցերի լայն շրջանակ: Կանգ առնելով հայ ժողովրդի պատմական զարգացման առավել դրամատիկ փուլերի վրա՝ նա փորձ է արել ցույց տալ պատմաաշխարհագրական բավականաչափ բարդ միջավայրում գոյատևած ու ռազմաքաղաքական փոթորկալից ուղի անցած հայ ժողովրդի գոյատևելու ֆենոմենը:

Աշխատությունում, որը բաղկացած է երեք մասից, քննարկման առարկա են դարձել երբեմն իրարից տարբեր հարցադրումները, որոնք, այդուամենայնիվ, լրացնում են իրար և տրամաբանորեն հանդիսանում միմյանց շարունակությունը: Հեղինակը ջանում է ցույց տալ, որ չնայած ողջ պատմության ընթացքում անցնելով բազմաթիվ փորձությունների բովով և դիմակայելով ժամանակների սարսափելի արհավիրքներին՝ հայ ժողովուրդը արժանապատվորեն շարունակեց իր երթը պատմության քառուղիներում՝ դառնալով, ինչպես իրավացիորեն նշում է նա, «պետութենաստեղծ ազգ», որին, ի տարբերություն հնագույն շատ ազգերի, հաջողվեց ոչ միայն պահպանել իր ինքնությունը, ազգային նկարագիրը, այլև՝ կերտել սեփական պետականությունը:

Աշխատության առաջին մասում Ն. Հովհաննիսյանը, ընդհանուր գծերով պատմական ուշադրավ էքսկուրսներ կատարելով, հետաքրքիր փաստեր է արձանագրում Հայաստանում ռազմաքաղաքական իրողությունների, ժամանակի գերտերությունների հետ նրա ունեցած փոխհարաբերությունների, ինչպես նաև տարբեր երկրներում հայոց դերի, Հայաստանի բաժանման, Հայկական հարցի, ռուս-թուրքական հարաբերությունների, առաջին և խորհրդային Հայաստանների ու հանգուցային բազմաթիվ այլ հարցերի մասին: Այնուհետև հեղինակն ուսումնասիրության երկրորդ և երրորդ մասերը նվիրել է 1991 թ. Հայաստանի անկախությանն ու նրա հետ աղերսվող տարաբնույթ հարցերին՝ հայաստանյան և տարածաշրջանային նոր իրողություններին, հաճախ շրջանառության մեջ դնելով պաշտոնական տարբեր փաստաթղթեր ու զեկույցներ, ինչպես նաև օտարազգի պետական պաշտոնյաների և հասարակական գործիչների նկատառումներն ու կարծիքները՝ կապված Հայաստանի և նրա շուրջ ծավալվող բռնն զարգացումների հետ: Ահա այս հարցերի վերաբերյալ էլ պրոֆ. Ն. Հովհաննիսյանն ընթերցողի դատին է հանձնել արտասահմանյան գիտական և քաղաքական բազմաթիվ գործիչների հետ ունեցած անձնական հանդիպումների ու քննարկումների նյութերը, որոնք, չափազանց արժեքավոր լինելով, նոր լույս են սփռում մերօրյա Հայաստանի՝ մանավանդ նրա առաջին բարդ շրջանի զարգացումների վրա:

Բացի այդ, աշխատությունում զգալի տեղ են զբաղեցնում հեղինակի նամակներն ու զեկուցագրերը՝ ուղղված Հայաստանի քաղաքական բարձր ղեկավարությանը՝ երկրի ներքին ու արտաքին քաղաքական տարբեր ու լորտների մասին, որոնք առավել ընդգծում են նրա մտահոգությունները Հայոց պետականության ապագայի նկատմամբ: Այս կտրվածքով առանձնակի ուշադրության են արժանի նաև մենագրությունում զետեղված պրոֆ. Ն. Հովհաննիսյանի Լեոնային Ղարաբաղի հակամարտության վերաբերյալ մտորումներն ու միջազգային գիտական կոնֆերանսներում հնչեցրած նկատառումները, ինչպես նաև Հայաստանի ղեկավարությանը հասցեագրված զեկուցագրերն ու առաջարկությունները:

Աշխատության վերջում հավուր պատշաճի ներկայացվել է Հայոց մեծ եղեռնագործությունն Օսմանյան կայսրությունում: Այս խնդիրը մեծանուն գիտնականի համար ունի սկզբունքային նշանակություն, որին էլ գիտական իր գործունեության ընթացքում, ինչպես նշեցինք, նա նվիրել է արժեքավոր ուսումնասիրություններ: «Մեծ եղեռն-Գենոցիդ-Արմենոցիդ. Հայոց ցեղասպանությունը ցեղասպանագիտության հայեցակարգային համակարգում» խորագրով բաժնում գիտնականը խորը վերլուծության է ենթարկում հայ ժողովրդի պատմության, թերևս, ամենադժնդակ այդ ժամանակաշրջանն իր մեզ հայտնի հետևանքներով: Պատահական չէ, որ հեղինակի ջանքերի շնորհիվ միջազգային լայն տարածում ստացավ «Արմենոցիդ» եզրը, որպես «Հայասպանության» հոմանիշ:

Ինչպես աշխատության ողջ շարադրանքը, այնպես էլ Հայոց ցեղասպանությանը նվիրված հատվածն ընթերցողին համոզիչ ու հիմնավոր պատկերացում է տալիս հիմնախնդրի պատմության, պատճառների, հետևանքների, թուրքական ժխտողական քաղաքականության և այլնի մասին:

Ամփոփելով՝ նշենք. մեծանուն գիտնական Նիկոլայ Հովհաննիսյանի ներկայացվող աշխատությունը լուրջ ներդրում է հայագիտության մեջ, կառուցված է աղբյուրագիտական ու փաստագրական հարուստ հենքի վրա, ունի կուռ շարադրանք, գիտական ծանրակշիռ գործ է և ընթերցվում է մեծ հետաքրքրությամբ:

ԱՐՇԱԿ ՓՈԼԱԴԻԱՆ,
ԱՐՄԵՆ ՄԵԼԿՈՆԻԱՆ

Արշակ Փոլադյան – պ. գ. դ., Մարոկկոյի Թագավորությունում և Թունիսի Հանրապետությունում ՀՀ դեսպան (նստավայրը՝ Երևան), դիվանագիտական աստիճան՝ ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան: Հեղինակ է արևելագիտական ու հայագիտական 18 մենագրության և տասնյակ գիտական հոդվածի: a.poladian@mfa.am

Արմեն Մելքոնյան – պ. գ. թ., ՀՀ ԱԳՆ Միջին Արևելքի և Աֆրիկայի վարչության պետ, դիվանագիտական աստիճան՝ ՀՀ արտակարգ և լիազոր դեսպան: Հեղինակ է շուրջ մեկ տասնյակ գիտական հոդվածի: a.melkonian@mfa.am